

EGY KISVÁROS TANÁRI RAGADVÁNYNEVEIBŐL

(Névtani vizsgálat négy váci középiskolában)

I. Bevezetés

Köztudomású, hogy a falvakban, elsősorban a sok azonos családnév miatt, a hivatalos név mellett a közösség ragadványnevekkel is megkülönbözteti tagjait. Ezt a nem hivatalos névelemet tehát a szükséglet teremti meg. A hosszabb-rövidebb ideig zárt közösségben együtt tevékenykedők (pl. diákság, katonaság, munkahelyi kollektíva), legtöbbször a gúny, ritkábban a bók szándékával, szintén élnek ezzel a névadási formával. Sokszor ez ki is szorítja a hivatalos nevet, így a család- és keresztnév helyett identifikálja az egyént. A fentebb említett ragadványneveknek azonban egészen más a szerepük. Míg az előbbieket differenciálnak, ez utóbbiak a hivatalos nevet helyettesítik, és leggyakrabban említőnévként fordulnak elő (a tanári ragadványnevek csak említőnevek lehetnek). A témával több dolgozat is foglalkozik. Közülük csak néhányat említek meg. Értékes adatokat közöl Mizser Lajosnak a Katonai ragadványnevek című tanulmánya. (MIZSER 1969: 69). A diákság ragadványneveiről pedig ugyanő egy másik írásában ad képet. Ebben az újszászi gimnázium egyik osztályának ragadványnévanyagát négy éven keresztül vizsgálja (MIZSER 1996: 419). Bachát László a IX. anyanyelv-oktatási napok egri rendezvényén tartott előadásában így fogalmaz az iskolai ragadványnevekről: „A ragadványnévadásnak szinte melegágya az iskola. A tanuló gúnynevet vagy bóknevet akaszt a tanulótlására és tanáira.”(BACHÁTH 1990: 54.) Az 1992/93. tanévben a váci Árpád Fejedelem Általános Iskola hét tanulócsoportjában felmérést készítettem a tanulók nyelvhasználatáról. Ennek keretében a tanulók egymásnak adott ragadványneveit is felmértem. (DÓRA. 1994: 54) Már ekkor érlelődött bennem az a terv, hogy a váci iskolák tanárainak ragadványneveit is feltérképezem. Az eredeti tervtől, tudniillik, hogy minden iskolára kiterjesztem a vizsgálatot, el kellett térnem, ugyanis ez rengeteg időt igényelt volna, lévén Vác iskolaváros (a speciális intézményekkel együtt 20 iskola).

Mivel a középiskolák diákjai „érettebbek” az ilyen felmérésben való részvételre, négy középiskolára szűkítettem a kört. A kiválasztásban döntő szerepet kapott, hogy technikailag megoldható-e a felmérés, azaz van-e olyan segítőkész kolléga, aki vállalja a munka irányítását. Ebből következik, hogy a kiválasztott iskolákban sem volt teljes körű a vizsgálat, a résztvevők körét a tanár lehetőségei határozták be. A következő iskolában kérdeztük meg a tanulókat: Boronkay György Műszaki Középiskola és Gimnázium, Kereskedelmi Szakközépiskola, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakiskola, Madách Imre Gimnázium, Táncsics Mihály Mezőgazdasági Szakképző Iskola.

Az adatgyűjtést minden iskolában egy magyartanár irányította. A tanulók papíron közölték a tanár ragadványnevét és a névadás indítékát. A hozzám érkező cédulácskák szolgáltatták az adatokat. Ezúton köszönöm meg Békésiné Szalóky Anna (Táncsics Mihály Mezőgazdasági SzKI.), Pátkai Andrásné (a kereskedelmi iskola), valamint Urbán Márta (Boronkay Középiskola) kollégák segítségét. A Madách Imre Gimnáziumban - ahol az 1999/2000. tanévben, a gyűjtés időpontjá-

ban, óraadó tanár voltam – magam végeztem el a munkát, abban az osztályban, ahol tanítottam (11./c). A négy középiskolából 132 név gyűlt össze. A legtöbb a kereskedelmi iskolából (66). A többi iskola adatai a következőképpen oszlanak meg: Boronkay: 26, mezőgazdasági: 20, Madách: 20

A tanulók által közölt adatokkal kapcsolatosan az alábbi megjegyzéseket teszem:

Többen leírták a tanár család- és keresztnévét. Ezeket a dolgozatban általában mellőztem, mert úgy éreztem, hogy személyiségi jogokat sért a nyilvánosságra hozataluk. Egy-két esetben szükség volt azonban a hivatalos név említése (vagy a család-vagy a keresztnév, esetleg mindkettő), mert a ragadványnévvel olyan szoros összefüggésben van, hogy e nélkül a ragadványnév keletkezésének indítéka érthetetlen lenne. Ilyen esetek: a családnév fordítása idegen nyelvre, a névfacsarás, a becézés, illetve egyéb más kapcsolat.

Előfordult, hogy a tanárral kapcsolatban sértő megjegyzéseket használtak a tanulók a névadás indítékának megfogalmazásakor. Ezeket igyekeztem „szépíteni”.

Az eredeti helyesíráson csak helyenként javítottam. Néhány ragadványnév (közszói jelentésénél fogva) kis kezdőbetűvel szerepelt. A tulajdonnévi jellegnek megfelelően ezeket nagy kezdőbetűre javítottam. A két vagy ennél több elemből álló neveknek minden elemét nagy kezdőbetűvel írtam (kivéve a két szóismétlést és az egy négy elemből állót).

Az egybe- és különíráson elvétve változtattam. Olyan esetekben tettem ezt, amikor ez föltétlenül indokolt volt (ha a helyesírás szabályaitól jelentősen eltértek a tanulók írásbeli adatai). Volt, ahol meghagytam az eredeti formát. Sokszor nehéz helyzetbe kerültem, mert nem tudtam eldönteni, hogy a tanulók külön elemként fogják-e fel őket, vagy egyetlen szóalaknak tekintik-e. Emiatt lehet, hogy néhol „szubjektív” volt a helyesírásom. A *Bikebá*, *Csudifej*, *Nagymák*, *Pedibá*, *Skótszoknyás* például megmaradt egybeírva, ám a *Csizmás Kandúr*, *Kis Vakond* esetében a különírás mellett döntöttem, noha ezek egybeírva szerepelnek a „tanulói kéziratban”. Ennek megemléztetését azért tartom szükségesnek, mert a neveket a besoroláskor (egyelemű, többelemű) a tőlem javított változat szerint csoportosítottam.

A dolgozatban a neveket egy-egy szempont alapján betűrendben mutatom be.

II. A ragadványnevek alaki szerkezetének kérdései

Az egy és több elemből álló nevek

Mindenekelőtt szükségesnek tartok néhány terminológiai kérdést tisztázni. Egyetértve és azonosulva J. Soltész Katalin felfogásával „a teljes egyéni nevet helyettesítő ragadványneveket” ‘önálló ragadványnevek’-nek tekintem (J. SOLTÉSZ 1979: 62). Ennek hangsúlyozása azért szükséges, mert a szakirodalomban más felfogással is találkozunk. (A hivatkozásokat, Lőrincze Lajos és Penavin Olga álláspontját lásd Soltész Katalinnál uo. a lábjegyzetben). A tanári ragadványnevek mellett általában nem található sem családnév, sem pedig személynév; (a névanyagban összesen három kivétel van: D. J. Mencsik, Stari Papa, Szabó G /dzsí/). A ragadványnév önmagában identifikálja a személyt, s mivel a nevek között van-

nak olyanok, (számuk nem is kevés), amelyek több szóból, azaz névelemből állnak, szükségesnek tartottam az alábbi csoportosítást használni: egy, két, három, illetve négy elemből álló nevek

1. Az egy elemből álló nevek

Aneszteziológus, Angyalka, Anyu, Apánk, Aranypók, Balfék, Bambusz, Bérgyilkos, Bikebá, Bors, Botasz, Börfejú, Büdöske, Csiklós, Csipi, Csirke, Csonti, Csudifej, Csutka, Depike, Deszka, Dextor, Dzsovanni, Egér, Evetke, Fárasztó, Farkas, Faszor, Gallusz, Gepárd, Gernyó, Godzilla, Gömbvillám, Görény, Gúnárnyakú, Hegyeske, Jedi, Jimmy, Joda, Joystick, Kacsa, Kakaó, Kaméleon, Kari, Kémó, Kocka, Kojak, Kozmin, Köpöcsésze, Langaléta, Lütyő, Maca, Márk, Mazsola, Meki, Mester, Micimackó, Molekula, Nagymák, Neuplatz, Nőgyűlölő, Olajné, Ondózó, Öreg, Palotás, Papa, Patkány, Pedibá, Pocok, Popeye, Pöpi, PTK, Rex, Röfi, Sárkány, Sittes, Skótszoknyás, Smogmann, Smyle, Spricekli, Tampon, Tehénke, Törppapa, Törppilla, Tutu, Vízicsibe, Vörösbecy, Zrínyi, Zsenike, Zsiráfnyak, Zsuzstjó

Az egy elemből álló nevek száma: 94

a) Egyszerű szavak

Aneszteziológus, Angyalka, Anyu, Apánk, Bambusz, Bors, Botasz, Buzi, Büdöske, Csiklós, Csipi, Csirke, Csonti, Csutka, Depike, Deszka, Dextor, Dzsovanni, Egér, Evetke, Fárasztó, Farkas, Gallusz, Gepárd, Gernyó, Godzilla, Görény, Hegyeske, Jedi, Jimmy, Joda, Joystick, Kacsa, Kakaó, Kaméleon, Kari, Kémó, Kocka, Kojak, Kozmin, Langaléta, Lütyő, Maca, Márk, Mazsola, Meki, Mester, Molekula, Olajné, Ondózó, Öreg, Palotás, Papa, Patkány, Pocok, Popeye, Pöpi, PTK, Rex, Röfi, Sárkány, Sittes, Smyle, Spricekli, Tampon, Tehénke, Tutu, Zrínyi, Zsenike, Zsuzstjó

Az egyszerű szavak száma: 72

a/1 Szófaji megoszlás

főnevek: 61

melléknevek, melléknévi igenevek: 8

kettős szófajúak.(fn+mn.): 3

b/ Összetett szavak:

Aranypók, Balfék, Bérgyilkos, Bikebá, Börfejú, Csudifej, Faszor, Gömbvillám, Gúnárnyakú, Köpöcsésze, Micimackó, Nagymák, Neuplatz, Nőgyűlölő, Pedibá, Skótszoknyás, Smogmann, Törppapa, Törppilla, Vízicsibe, Vörösbecy, Zsiráfnyak

Az összetett szavak száma: 22

b/1. Az összetett szavak fajtái

– mellérendelő összetett szó: 1

– alárendelő összetett szavak: 21

– tárgyas összetétel: 1

- minőségjelzős összetétel: 18
- birtokos jelzős összetétel: 2

2. A két elemből álló nevek:

A Cár, A Főnök, A Mester, Agár Néni, Bigg Dady, Buta Liba, Cia-cia, Csabi Néni, Csizmás Kandúr, Csókos Szájú, Csőrös Kamion, Dagadt Madár, Dzsingisz Kán, Edde Irvine, Fúrge Szarvas, Gabona Gombóc, Győri Kecsze, Janus Pannonius, Jolly Joker, Kis Joe, Kis Vakond, Konyhás Néni, Mi hajlik?, Mr. Bean, NATO-man, Nix nix, Pityke Órmester, Stari Papa, Szőrös Fülű, Szuper Nagy, Tank Aranka, Törzsfő Asszony, Velencés Néni, Vörös Róka

A két elemből álló nevek száma: 34

3./a A két elemből állók megoszlása:

Mondatértékű: 1

Szintagmák: 21 (minőségjelzős)

Névelős alakulatok: 3

Egyebek: 9

3. A három elemből álló nevek:

D. J. Mencsik, Dukai Takács Judit, Szabó G.(dzsí)

Ezek a ragadványnevek mind kapcsolatban vannak viselőjük hivatalos családnévével. Voltaképpen a Szabó G (dzsí) csak megszorítással sorolható ide, mivel a név második eleme a keresztnév kezdőbetűje (G), s a *dzsí* ennek angolos ejtése.

Számuk: 3

4. Négy elemből álló név (1)

Egy ősz a keriben

A ragadványnevek között ritkaságnak számít a négyelemű név. Ez a mondat szerű kifejezés is nehezen sorolható közéjük. Bonyolítja a helyzetet, hogy a tanulók indoklásként semmit sem írtak, így mind grammatikai, mind névtípus szerinti csoportosítása nehézkes.

III. A ragadványnevek típusai

Megfigyelhető, hogy a ragadványneveket a falvakban kizárólag csúfoló névként emlegetik. Van, ahol a *csúfnév*, *csúfolódó* név elnevezés járja. Még akkor is így nevezik a ragadványnevet, ha annak jelentése kimondottan pozitív töltésű, s az illetőre nézve kedveskedő, azaz bóknév.

Az iskolákban élő ragadványnevek között sem mindegyik gúnyos. Mind a diákok, mind a tanárok kapnak olyan neveket, amelyek jelentéstartalma inkább kedveskedő, mint bántó. Gúnynévnek nevezem azonban mindazokat a neveket, amelyek azok az illető tulajdonságaival, szavajárásával, az általa tanított tantárggyal kapcsolatban a fogyatékosokra utalnak, illetve a név kifacsarásából a csúfolódás szándéka tűnik ki. Gyakori, hogy a keresztnév becézésével jön létre ragadványnév. Hajdú Mihály elhatárolja a becenevet és a ragadványnevet egy-

mástól. „A **keresztnevekből** származó csúfoló jellegű neveket is a becenevek közé soroltuk, de vannak olyanok, amelyeknél az eredeti alapnév nehezen következtethető ki, inkább csak a hanghatás adja az összefüggést...” -írja (HAJDÚ 1994: 46). Mivel a becenév inkább a szűkebb közösség (család) körében él, s szerepe nem a megkülönböztetés, a ragadványnevet pedig a családon kívüli közösség adja, az identifikálás céljából, dolgozatomban a becenévből alakult neveket is ragadványneveknek tekintem, ha funkciójuk szerint ekként jelennek meg. A névadás indítéka azt bizonyítja, hogy a ragadványnevekben jelentős szerepe van a lélektani elemeknek. Sokszor szinte kideríthetetlen az a motívum, ami a névadást indukálja. Az egyik tanárnőt például, aki két iskolában is tanít, különböző indok alapján neveztek el *Macának*. Ahol főállásban tanít, a Margit keresztnevéből alakult a becéző alak, míg a másik iskolában (itt óraadó) az öltözködése volt a névadás indítéka. Hogy ez utóbbit milyen lélektani hatások indokolják, arra nyelvi magyarázatot nemigen kapunk. A ragadványnevek csoportosításakor a névadás indítékát vettem figyelembe. Olykor nehéz volt eldönteni, hogy a név valóban csúfolódó szándékkal jött-e létre, vagy csak a játékosság következménye. Talán emiatt lehetnek megállapításaim helyenként vitathatók.

a /Gúnynevek

Agár Néni, Aneszteziológus, Anyu, Balfék, Bambusz, Bérgyilkos, Bikebá, Börfejű, Buzi, Büdöske, Cia- Cia, Csiklós, Csirke, Csizmás Kandúr, Csókos Szájú, Csonti, Csőrös Kamion, Dagadt Madár, Deszka, Dextor, Dzsingisz Kán, Egér, Fasor, Fárasztó, Fürge Szarvas, Gabona Gombóc, Gepárd, Gernyó, Gömbvillám, Gúnárnyakú, Győri Keksz, Hegyeske, Jedi, Joda, Jolly Joker, Joystick (2), Kacsa, Kaméleon, Kémó, Kocka, Kojak, Konyhás Néni, Kozmin, Köpöcsésze, Langgaléta, Lütyő, Maca, Márk, Mi hajlik?, Molekula, Mr. Bean, NATO-man, Neuplatz, Nix-nix, Nőgyűlölő, Olajné, Ondózó, Patkány, Pityke Örmester, Pocok, Popeye, Rex, Röfi, Sárkány, Sittes, Skótszoknyás, Smogman, Smyle, Spricekli, Szőrös Fülű, Tampon, Tank Aranka, Tehénke, Tutu, Vörös Róka, Zsiráfnyak
Gúnynevek összesen: 76

b/ Bók- és becéző nevek:

A Cár, A Főnök, A Mester, Apánk, Aranypók, Botasz, Bors, Csabi Néni, Csipi, Csudifej, Csutka, Depike, D. J. Mencsik, Dukai Takács Judit, Evetke, Farkas, Janus Pannonius, Kis Joe, Kis Vakond, Kari, Kémó, Maca (becenév), Mazsola, Meki, Mester, Micimackó, Nagymák, Papa, Pedibá, Pöpi, Stari Papa, Szuper Nagy, Törppilla, Velencés Néni, Vízicsibe, Zrínyi, Zsuzstyó
Bók- és becéző nevek összesen: 37

Az adatokból kiderül, hogy a tanulók elsősorban a gúny szándékával adnak nevet tanáraiknak.

Ezek egy része. közömbös hangulatú. Ilyen pl. a *Fasor* (vö. Szilágyi Erzsébet fasor közterületi név), ami egyáltalán nem sértő, stilisztikai értékét tekintve inkább semleges töltésű. A bóknevek közül érdemes megemlíteni *A Cár*, *A*

Főnök, A Mester, Apánk és a *Zrínyi* ragadványnevet. Ezek -ahogy a névadás indítékából is kiderül- pozitív tulajdonságokra utalnak. Inkább az elismerés, megbecsülés cseng ki ezeknek a jelentéséből. Külön meg kell említenem a *Zrínyi* nevet. Adatközlőimtől tudom, hogy erről a név viselője is tudott, és mivel a ragadvány-név alapjául a *Szigetvári* családnév szolgált, még büszke is volt rá. Játékos névnek tekintem a *Magyar János* latinosított formáját, a *Janus Pannoniust*, amelybe talán némi tisztelet is beleérezhető.

IV. A névadás indítékának vizsgálata

A ragadványnévadásnak számtalan oka lehet. A diákok tanáruknak leggyakrabban a szakjukról adnak nevet (lásd BACHÁT és HAJDÚ i.m.) Bár Hajdú megemlíti, hogy a tanárok is kapnak ragadványnevet külső-belső tulajdonságaik alapján. Névyagomban-ahogy ez az alábbi táblázatból is kiderül a külső-testi és a belső-lelki tulajdonságra utaló nevek száma a legtöbb, míg a szakjukról csak néhányan kaptak nevet. A ragadványneveket részletezve mutatom be(pl. testalkat, orr, száj, öltözködés, illetve szellemi képesség, szigor, szeretet, tanári magatartás stb.). Hajdú Mihály úgy véli, hogy „A belső tulajdonságok megfigyeléséhez már több idő kell, s az ilyen típusú nevek inkább szorosabb kötődésű közösségekben alakulnak ki. Többéves együttlét után keletkeznek, de nagyon jellemzők a közösségre, összeforrottságára, hangulatára.” (HAJDÚ 1994: 48). Ez tükröződik dolgozatomban is a külső és a belső tulajdonságokra utaló nevek arányát illetően.

a/ A külső, testi tulajdonság alapján keletkezett nevek:

Ragadványnév	A tulajdonság	Nyelvi eszköz
Agár Néni	a fej formája	metafora
Bors	kis testalkat, nagy erő	metafora
Bőrfejú	kopaszság	metafora
Buzi	megjelenés, viselkedés	metafora
Büdöske	a test szaga	a tulajdonság megnevezése
Cia-Cia	arcforma→egér	hangutánzó szó
Csirke	általános kinézet	metafora
Csizmás Kandúr	öltözködés	metafora
Csókos Szájú	piros ajkak	metafora
Csőrös Kamion	nagy orr	metafora
Dagadt Madár	kövér testalkat	metafora
Deszka	sovány test	metafora
Dextor	a testalkat hasonlósága	metafora
Dzsigisz Kán	hajviselet	metafora
Egér	arcforma	metafora
Fürge Szarvas	járási forma (testi fogy.)	ellentétes ért. kif..
*Gabona Gombóc	testalkat	metafora
Gepárd	megjelenés, kinézet	metafora
Gernyó	arckifejezés	metafora

Godzilla	magas testalkat	metafora
Görény	a test szaga	metafora
Gúnárnyakú	hosszú nyak	metafora
Hegyeske	járásforma kicsinyítés- sel	a tul.-ság megnev.
Jedi	fejforma	metafora
Joda	a hang hasonlósága	metafora
Joystick	járásforma (testi fogy.)	metafora
Kaméleon	szemforma	metafora
Kis Joe	az apa ruházata alapján kapta a nevet (Joe)	metonímia
Kis Vakond	ruházat	metafora
Kojak	fejforma	metafora
Konyhás Néni	külső megjelenés	metafora
Köpőcsésze	rossz szokás	metafora
Langaléta	soványság, magas ter- met	a tulajdonság megne- vezése
Lütyő	ruházat	metafora
Maca	öltözködés formája	metafora (vkire has.)
Molekula*	apró termet	metafora
Mr. Bean	külső megjelenés	metafora
Nagymák	aláírása miatt	metonímia
Papa	megjelenés	metafora
Pityke Örmester	alacsony termet	metafora
Pocok	molettség	metafora
Popeye	testalkat	metafora
Skótszoknyás	öltözködés	metafora
Smogman	dohányzás	tükörszó
Smyle	viselkedés	metafora
Szörös Fülű	a fül	a tulajdonság megne- vezése
Röfi	kövértség	metafora
Tank Aranka	nagy test, járásforma	metafora
Tehénke	kövértség	metafora
Törpilla	alacsony termet	metafora
Vörösbegy	az arc színe	metafora
Vörös Róka	a haj színe	metafora
Zsiráfnyak	magas termet	metafora

Összesen: 54

*: A Molekula ragadványnév másik keletkezési oka az, hogy a tanár kémia szakos. A név így egy másik csoportban is szerepel. A Gabona Gombóc a tanár szakjával kapcsolatban lévő nevek között is helyet kapott.

A külső, testi tulajdonságok alapján kapott nevek leggyakoribb nyelvi kifejező eszköze a metafora. A tulajdonság megnevezésével három név keletkezett:

Büdöske, Hegyeske, Szőrös Fülű. Ezek közül kettő kicsinyítő képzővel ellátott alak. Ellentétes jelentéstartalmú kifejezéssel (jelzős szerkezet) egy tulajdonságot, a testi fogyatékoságot nevezik meg: *Fürge Szarvas*. A név egyúttal metafora is. Hangutánzó szóra is van egy példa: *Cia-cia*. Van egy tükörszó is az e csoportba sorolható nevek között: *Smogman*. A külső tulajdonságra utaló nevek leggyakrabban a testalkatra, egyéb testi tulajdonságokra vonatkoznak. Kevesebb azoknak a száma, amelyek az öltözködés, a viselkedés alapján keletkeztek.

b/ Lelki-belső tulajdonság alapján keletkezett nevek:

Ragadványnév	A névadás oka	Nyelvi eszköz
Aneszteziológus	unalmasak az órái	metonímia
Anyu	nőies vonások	metonímia
Apu	túlságosan gondoskodó	metonímia
Balfék	Elesett	metafora
Bérgyilkos	tantárgya (matematika)	metonímia
Buta Liba	Tudatlanság	tulajdonság megnevezése
Depike	nyugodtság	tulajdonság megnevezése, becézés
Fárasztó	unalmasak az órái	tulajdonság megnevezése
Joly Joker	mindent tanított, de semmihez sem ért	metonímia
Mester	szigorúság	metafora
Mr Been	bolondos	metafora
Nőgyűlölő	szereti „piszkálni” a nőket (lányokat)	tulajdonság megnevezése
*Ondózó	központi témája a szex	tulajdonság megnevezése
*Patkány	szigorúság	metonímia
Pedibá	gyermekszeretet	becézés
Sárkány	ellenszenves jellem	metonímia
Sittes	sikkasztott	metonímia
*Stari Papa	aggódó	metafora
Szuper Nagyi	aggódó	metafora
Törzsfő Asszony	szigorúság	metonímia

Összesen: 19

*Az *Ondózó* és a *Patkány* ragadványnév elsődlegesen belső tulajdonság alapján keletkezett, de a névadásnak van egy másik indítéka is. Az így keletkezett nevek hasonlítanak a tanár családnévéhez, azaz a tanulók névfacsarással alkották őket. A *Stari Papa* ragadványnévben az első névelem a családnév becézett formája

(Starecz), és csak a név második tagja tekinthető valójában ragadványnévnek. A tanulók azonban csak így együtt használják, tehát a két elem nem választható el egymástól.

A belső-lelki tulajdonságokra utaló nevek száma jóval kevesebb, mint a külső tulajdonságokra utalóké. Az utóbbiak száma valamivel meghaladja az előzőek egyharmadát. Ez is támogatja Hajdú Mihály fentebb idézett megállapítását. A tanulók elsősorban a tanár testi adottságaira, külső megjelenésére, esetleg szokásaira figyelnek. A belső tulajdonságokat valószínűleg nem ismerik eléggé, de az is lehet, hogy nem keltik fel érdeklődésüket. Az ebbe a csoportba tartozó nevek közül fogalmi jelentésük alapján kellemes hangulatúnak tekintem a következőket: *Apánk, Mester, Stari Papa, Szuper Nagyí*. A kicsinyítés miatt kedveskedőnek vélem a *Depike* szóalakot, míg a kifejezetten negatív jelentéstöltetűek közé sorolom az *Aneszteziológus, Balfék, Bérgyilkos, Buta Liba, Fárasztó, Jolly Joker, Nőgyűlölő, Ondózó, Patkány, Sárkány, Sittes* ragadványneveket.

Ezek közül különösen durvák: *Bérgyilkos, Ondózó, Patkány, Sárkány*. Az Ondózó ráadásul trágár is.

Eufémizmussal keletkeztek a következők: *Aneszteziológus, Balfék, Fárasztó, Jolly Joker, Mr Bean*. A nyelvi eszközök közül a metonímia a leggyakoribb (9), a metaforával és a tulajdonság megnevezésével keletkezett nevek száma egyaránt 4.

c/ A tanár szakjával, beosztásával kapcsolatos ragadványnevek:

Ragadványnév	Indoklás	nyelvi eszköz
A Főnök	igazgatói beosztás	a beosztás megnevezése
Big Daddy	osztályfőnöki beosztás	metonímia (?)
Botasz	botanikus végzettség	szófacsarás
*Gabona Gombóc	tanított tantárgy	metonímia
Kémó	kémia tanár	rövidítés
*D.J. Mencsik	énektanár	metonímia
*Molekula	kémia tanár	metonímia

Összesen: 7

**D. J. Mencsik* ragadványnév beleillene a családnévvel kapcsolatban lévő is, de a *D. J.* elemek a tanár szakjára utalnak, és tulajdonképpen ezek a betűk alkotják a valódi ragadványnevet. Ennek a névnek a szerkezete hasonlít a falvakban kialakult ragadványnevekre. Azok között is van arra példa, hogy a hivatalos nevet követi a ragadványnév. A *Molekula* ragadványnevet már említettem, itt csak utalok rá. A *Gabona Gombóc* ragadványnév kapcsolatban van a tanár által tanított tantárggyal, ez feltehetően valamilyen mezőgazdasági tantárgy. A névadás másik indítékát lásd fentebb.

Feltűnő, hogy a szakirodalomban első helyen álló indíték, a tanárok szaktantárgya, a névanyagomban kis számban található. Talán csak a *Gabona Gombóc* tekinthető sajátosan az iskolára (mezőgazdasági) jellemzőnek. Bár a

Botasz is figyelemre méltó, elsősorban játékos hangzása miatt. A *Kémó* és a *Molekula*, széles körben ismert nevek. A *Főnök* ragadványnevét teljesen adekvát, míg a *Bigg Dady* metonimikus kapcsolatát csak sejteni lehet.

d/Egyéb szokás, szavajárás:

Ragadványnev	Indíték	Nyelvi eszköz
Bikebá	szeret biciklizni	becenév alakítása
Micimackó	szereti ezt az éneket	metonímia
Nix –Nix	szavajárás	a szóhasználat megnevezése
Tampon	egy történet (ismeretlen)	metonímia (?)
Velencés Néni	sokszor volt Velencében	jelzős szerkezet + metonímia

Összesen: 5

e/ Az életkor alapján keletkezett nevek:

Ragadványnev	Indoklás
Mazsola	fiatal
Öreg	nyugdíj után sokáig tanított
Pöpi	fiatal

Összesen: 3

f/A hivatalos név alapján keletkezett nevek:

Ragadványnev	Indoklás	Nyelvi eszköz
A Cár	a család és a keresztnév (Nagy Péter)	metonímia
Aranypók	a családnév (Arany Tóth)	metonímia+ névfacsarás
Csabi Néni	a férj keresztnéve (Csaba)	becézés+ „nőneműsítés
Csipi	a családnév (Csipán)	becézés
Csiklós	a családnév (Csikós)	szófacsarás
Csutka	családnév (nem közlik)	szófacsarás
Dukai Takács Judit	a családnév (Takács)	metonímia
Dzsovanni	a családnév (Chovánné)	szófacsarás
Edde Irvine	a keresztnév(Ede)	metonímia
Evetke	a keresztnév (Ivett)	szófacsarás
Fasor	család+keresztnév (Szilágyi E)	metonímia
Farkas	a családnév (Piroska)	metonímia
Gallusz	családnév (nem közlik)	-----
Győri Keksz	családnév (nem közlik)	metonímia
Janus Pannonius	család+keresztnév	tükörfordítás→Magyar J.

Jimmy	J.M. monogramm	
Kakaó	a családnév (Matejcsók) (Ma tej, hol- nap...kakaó)	új szó alkotása
Kari	keresztnev (?)	becézés
Kocka	-----	-----
Kozmin	családnév (Kozma)	szófacsarás
Maca	keresztnev (Margit)	becézés
Meki	családnév (?)	-----
Mi hajlik?	családnév	mondatalkotás névfa- csarással
*Nagymák	a teljes név (Nagy Márk)	névfacsarás
Neuplatz	családnév (Ujhelyiné)	tükörfordítás
Olajné	családnév (Olajosné)	rövidítés
*Ondózó	családnév	szófacsarás
Palotás	családnév(?)	-----
*Patkány	családnév (Pátkainé)	szófacsarás
PTK	családnév (?)	betűszó
Rex	családnév (Juhász)+ szak(német)	metonímia
Szabó G. (dzsí)	a keresztnév első betűje	idegen ejtésforma
Sprickeklí *	családnév (Skripeczky)	névfacsarás
Tutu	családnév (?)	-----
Vízicsibe	a teljes név :Wiezl Csa- ba	szófacsarás
Zrínyi	a családnév (Szigetvári)	metonímia
Zsuzstyó	keresztnev (Zsuzsanna)	becézés

Összesen: 37

*A *Nagymák* ragadványnév alapja, hogy a tanár aláírásakor az **r** betű nem látszik. Az *Ondózó* és a *Patkány* a már fentebb ismertetett ok miatt kerültek ebbe a csoportba is. A *Szabó G. (dzsí)* csak megszorítással vehető fel az önálló ragadványnevek közé. Bár az előző csoport nevei között is szerepelt olyan ragadványnév, amelyben a hivatalos név is szerepelt, de a tanár szakjára utaló *D. J.* elem egyértelművé tette a névadás indítékát. Ez esetben viszont a hiányos adat nehezíti a pontos besorolást

Az e csoportba tartozó nevek nagy része szófacsarással, azaz a hivatalos név elferdítésével keletkezett. A családnévből keletkezett szóalakok száma jóval meghaladja a keresztnévből alakultakét. Érdekes a két tükörfordítás is, bár egyikük sem pontos. Külön szólok a betűszóval keletkezett *PTK* ragadványnévről. Noha a tanulók adataiban ez a nagybetűs írásforma áll, nem lehet pontosan tudni, hogy mozaikszóval van-e dolgunk. Csak feltételezhető, olyan hivatalos név az alapja, amelyik három elemből áll (vö. a sajtóban használt TGM←Tamás Gáspár

Miklós névvel) Mivel a valódi okot nem tudtam kideríteni, a betűszó megjelölést használtam.

Több ragadványnév mellett hiányosak az adatok. A tanulók megemlítik ugyan, hogy a név „a tanár nevéből keletkezett”, nem ismertetik azonban a hivatalos névalakot. Előfordul, hogy csak kikövetkeztetéssel lehet a családnevet, illetőleg a keresztnévet tekinteni a ragadványnév alapjának.

A hivatalos név alapján keletkezett ragadványnevek a legszellemesebbek. A tanulók játékoságát bizonyítja az egyes hangsorok variálása, elferdítése. A *Cár*, *Aranypók* és a *Zrínyi* szellemes oksági összefüggésre mutatnak rá. Az *Aranypók* ezen metonimikus kapcsolaton túl hangtani hasonlóság alapján az egyik intézménynévszerű megjelölésre is utal.

g/ Indoklás nélküli nevek

Ide soroltam azokat a ragadványneveket, amelyekhez nem fűztek indoklást a tanulók. Bár az előző csoportokban is volt hiányos indoklás, de legalább valamilyen megjegyzés kapaszkodót jelentett a névadás indokának kikövetkeztetéséhez. A most felsoroltakról ez sem mondható el. Egyetlen névhez fűztek megjegyzést a tanulók, ez azonban semmilyen támpontot nem nyújt.

Ragadványnév	Megjegyzés
*A Mester	
Egy ős a keriben	
Gömbvillám	
*Márk	Ami a lábat illeti
Nato-man (így!)	

Összesen: 5

*A *Mester* ragadványnév nem azonos a belső-lelki tulajdonság szerinti csoportosításban szereplő Mester névelő nélküli alakkal. Két különböző tanárról és iskoláról van szó. A *Márk* név mellett szereplő megjegyzés semmilyen támpontot nem nyújt. Talán valami reklámszöveggel lehet összefüggésben? Bár a *Zsenike* a szellemi képességek meglétére/hiányára utalhat, nincs rá bizonyíték. Akár becenév is lehet.

V. Összegző megállapítások

A névanyag vizsgálata során az alábbi fontosabb megállapításokat tartom szükségesnek. A nevek szerkezetük szerint is sokszínűséget mutatnak. Az egyelemű nevek mellett találunk két-, illetve háromeleműeket, és van közöttük egy négyelemű is. Az egyeleműek egyszerű vagy összetett szavak. Ez utóbbiak nagy része minőségjelzős összetétel. A többelemű neveket elsősorban minőségjelzős szintagma alkotja, de találunk közöttük névelős szavakat is. A kételemű nevek közül három határozott névelős, az egyetlen négyelemű ragadványnévben feltételezhető, hogy az egy határozatlan névelő. Találunk a kételeműek között két szóismétlést is. A *Mihalik* családnévből névfacsarással kérdő mondat jött létre: *Mihalik* → *Mi hajlik*? Érdemes szólni arról is, hogy a szóhangulat szempontjából csoportosított nevek

között sok a kedveskedő, bóknév. A gúnynevek között jócskán akadnak igen durvák. Olyanokkal is találkozunk, amelyek sértőek, hiszen viselőinek természetűl kapott fogyatékoságát (mozgáskorlátozottság) gúnyolja ki. A külső-testi tulajdonságok közül a testalkat, illetve a megjelenés a leggyakoribb indíték. A belső-lelki tulajdonságok között aránylag sok a pozitív vonás. Természetesen vannak a tanár olyan negatív tulajdonságára rámutató nevek is, amelyek a tanári magatartás valójában nemkívánatos vonásai közé tartoznak. Ezek figyelmeztető jelek is lehetnek. A ragadványnevek nyelvi kifejező eszközei közül leggyakoribb a metafora és a metonímia. Jóval kevesebb az egyéb nyelvi eszközök száma.

Befejezésül még néhány egyéni véleményt szeretnék megfogalmazni a tanári ragadványnevekről. Egri diákkoromból emlékszem arra, hogy a Dobó István Gimnáziumban nemzedékek adták át egymásnak a tanárok ragadványneveit. Volt olyan név, amelyik eredetére már senki sem emlékezett. A tanárok egy része is tudott ezekről a titulusokról, hiszen volt rá eset, hogy az egyik kisdíák, a nagyobbak ugratását nem sejtve, ragadványnevéen keresett egy-egy tanár urat. Váci ismerőseimtől hallottam, hogy az egyik tanárra, alacsony termete miatt a Bütyök nevet ragasztották. A másik, nem tudni milyen okból a Brunó-t kapta. Az egyik osztály, a naptárban is szereplő Brúnó-napon felköszöntötte tanárát. Ő nem sértődött meg, hanem, értve a tréfát, így szólt a diákokhoz: „Most sajnálhatja csak igazán (...) tanár úr, hogy Bütyök név nincsen a naptárban.”

Ez a kis történet fényes bizonyítéka annak, hogy az a tanár, aki nem felejtette el egykori önmagát, a pajkos diákot, mosolyog a szellemességen, a tréfán. Említettem már, hogy a nemrég elhunyt Szigetvári Mihály (a Boronkay György Műszaki Középfiskola és Gimnázium egykori tanára) egyenesen büszke volt, hogy ragadványnevé a szigetvári hősről, Zrínyiről kapta. Kőváry Károly piarista tanár (a váci piaristák nyugalmazott igazgatója) maga mondta nekem, hogy diákjai Kavics tanár úrnak nevezték már a Fazekasban is. Ő ezért soha nem neheztelt. A durva nevek azonban mindenképpen kerülendők, hiszen a jó ízlést sértik.

Magam is kíváncsi voltam, hogy vajon a diákoktól milyen ragadványnevet kaptam. Kiderült, hogy nincs ragadványnevem. Néha sajnálkoztam is miatta.

Többen leírták már, hogy az anyanyelvi nevelésben a névtannak helye van. Az iskolai oktatásban sajnos kevés szerepet kap ez a diszciplína. Én úgy vélem, hogy a tanári ragadványnevek bemutatásának (kellő differenciálással) lehet nevelő ereje is. A névadás indítékai mellett a nevek típusaira lehet rávilágítani, különösen azok stílusértékére. Úgy vélem, hogy igennel felelhetünk a BÍRÓ FERENC tanulmányának címében felvetett kérdésre: Névvel (is) nevel (hetünk)?

Hivatkozott irodalom:

BACHÁT LÁSZLÓ 1990. Újabb jelenségek a diáknyelvben. In. Az anyanyelv értékrendje és az iskola (szerk. V. FEKETE PÉTER ÉS V. RAISZ RÓZSA) MNyTTK. 53-5.

BÍRÓ FERENC 1999. Névvel (is) nevel (het)ünk? In. Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában. (szerk. V. RAISZ RÓZSA ÉS H. VARGA GYULA) MNyTTK. II. köt. 443-56

DÓRA ZOLTÁN 1994/1. Diákjaink nyelvhasználatáról. (Egy felmérés tanulságai) Magyar Nyelvőr 54-7.

HAJDÚ MIHÁLY 1994. Magyar tulajdonnevek Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

MIZSER LAJOS 1969. Katonai ragadványnevek. Magyar Nyelv 69

MIZSER LAJOS 1996. Adalékok a diáknév kutatásához. Magyar Nyelvőr 419

J. SOLTÉSZ KATALIN 1997. A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest.

DÓRA ZOLTÁN

SZEMÉLYNEVEK SZOCIOLINGVISZTIKAI ÖSSZEFÜGGÉSBEN

1. Szociolingvisztika és névtan

Köztudott tény, hogy szociolingvisztika és névtan szorosan összetartozik. A névtan bármely területén kezdünk vizsgálni, azonnal segítségül kell hívnunk a szociolingvisztikát. Segítségével megérthetjük a névválasztás okát, a divatfolyamatokat... Fordítva is igaz: a névtan sok háttér-információt hoz felszínre, magyarázatot tud adni a helytörténet fehér foltjaira, társadalmi összefüggéseket világíthat meg, művelődéstörténeti eseményekről adhat felvilágosítást.

Dolgozatomban egy mesterségesen kialakított település - Garta - névanyagát elemezem. A XVII. század végétől a XIX. század első harmadáig terjedő időszakban azt vizsgálom meg, hogyan lett a kezdeti sokszínűségből egység. Ugyanis a XVII. század utolsó harmadában a lakosság körülbelül kétharmada magyar, egy harmada német anyanyelvű. Az 1700-as évek első évtizedeiben folyamatosan érkezik még egy 5-10%-nyi horvát származású betelepülő. A XVIII. század közepétől a község története igazolja, hogy nincs már külön német kolónia, nincs jelentősége annak, hogy valaki horvát származású, csak gartaiak vannak, és Garta jövőjén dolgoznak. Ez a „gartaiság”, mondhatnánk „gartai attitűd” ma is – 80 évvel a Kapuvárhoz csatolás után – világosan kimutatható. A kétnyelvűséget, a kétféle szociokulturális állapotot tükrözi a kezdeti keresztnévhasználat. A nyelvi anyag (a meglévő családnevek, a névválasztás vagy névváltoztatás) és a szociolingvisztikai tényezők (etnikai és foglalkozásbeli eltérések: azaz ki honnan érkezett az alakuló településre, illetve később a falu társadalmában milyen helyet foglalt el) közötti összefüggést szeretném igazolni. Ehhez adóösszeírások, urbáriumok névsorait, valamint a kapuvári római katolikus anyakönyvek (születési, házassági, halotti) 1685-től meglévő bejegyzéseit használtam fel.

2. Néhány szó Garta korai történetéről

Garta ma Kapuvár része (Kapuvár 11000 lakosú város Győr-Moson-Sopron megyében), 1663-tól 1923-ig volt önálló község. Aki azonban néhány évet eltöltött Kapuváron, az tudja, hogy a település az ott élők tudatában ma is létezik, nem